

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДІ

Заверико Н. В.

*кандидат педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-7533-9031
nzaveryko@ukr.net*

Шашкіна В. М.

*студентка II курсу магістратури
факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0001-4314-7171
vika.shashkina672@gmail.com*

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціально-психологічний супровід, громада.

У статті визначено, що кризові ситуації, війни та конфлікти призводять до зростання числа людей, які стають внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Важливо враховувати, що ВПО є уразливою групою, яка потребує комплексного підходу для ефективного соціально-психологічного супроводу та адаптації до нового оточення. Окрім того, інтеграція ВПО у громаду має важливі соціальні та економічні наслідки для самої громади. Вона вимагає спеціальних знань, підходів та ресурсів для забезпечення не лише їхнього статусу у суспільстві, а й забезпечення їхніх основних потреб, включаючи освіту, працевлаштування, житло, медичну допомогу та психологічну підтримку. Після аналізу різних підходів визначено, що соціально-психологічний супровід – це комплексний процес, спрямований на надання психологічної підтримки, соціальної адаптації та допомоги особам, які пережили складні події чи перебувають в уразливих життєвих ситуаціях. Його метою є поліпшення психологічного стану, розвиток особистості та сприяння соціальній інтеграції реципієнта, надаючи підтримку на різних рівнях і у різних сферах їхнього життя. Загалом дослідження процесів соціально-психологічного супроводу ВПО у громаді висвітлює важливість створення гнучких та комплексних програм, які відповідають їхнім потребам, сприяють їхній адаптації та інтеграції у новому оточенні та впливають на загальну стабільність та розвиток громади. Соціальна допомога в контексті війни є складним і багатограним завданням. Вона вимагає ефективної організації та координації зусиль державних органів, міжнародних організацій, волонтерських організацій та приватних благодійників. Соціальна робота та соціальний супровід є невід’ємними складниками соціальної підтримки, яка важлива для забезпечення добробуту та якості життя груп населення, що переживають різні соціальні виклики і труднощі. Соціально-психологічний супровід включає чотири основні компоненти: діагностико-цільовий, операційно-інструментальний, спільотно-комунікативний та оцінково-корекційний, кожен з яких відіграє важливу роль у процесі надання підтримки та допомоги.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE COMMUNITY

Zaveryko N. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Social Pedagogy and Special Education
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7533-9031
nzaveryko@ukr.net*

Shashkina V. M.

*2-st Year Master's Student at the Faculty of Social Pedagogy and Psychology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0001-4314-7171
vika.shashkina672@gmail.com*

Key words: *internally displaced persons, social and psychological support, community.*

The article determines that crisis situations, wars and conflicts lead to an increase in the number of people who become internally displaced persons (IDPs). It is important to consider that IDPs are a vulnerable group that needs a comprehensive approach for effective social and psychological support and adaptation to the new environment. In addition, the integration of IDPs into the community has important social and economic consequences for the community itself. It requires special knowledge, approaches and resources to ensure not only their status in society, but also their basic needs, including education, employment, housing, medical care and psychological support. After analyzing various approaches, it was determined that sociology-psychological support is a complex process aimed at providing psychological support, social adaptation and assistance to persons who have experienced difficult events or are in vulnerable life situations. Its purpose is to improve the psychological state, develop the personality and promote the social integration of the recipient, providing support at different levels and in different areas of their life. In general, the study of the processes of social and psychological support of IDPs in the community highlights the importance of creating flexible and comprehensive programs that meet their needs, contribute to their adaptation and integration in the new environment and affect the overall stability and development of the community. Social assistance in the context of war is a complex and multifaceted task. It requires effective organization and coordination of efforts of state bodies, international organizations, volunteer organizations and private benefactors. Social work and social support are integral components of social support, which is important for ensuring the well-being and quality of life of population groups experiencing various social challenges and difficulties. Sociology-psychological support includes four main components: diagnostic-targeted, operational-instrumental, community-communicative and assessment-corrective component, each of which plays an important role in the process of providing support and assistance.

Постановка проблеми. Від початку 2014 р. проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стала актуальною для України, і сьогодні вона

має особливу важливість: кількість ВПО досягла 8 млн осіб. Унаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну мирне

населення залишає свої рідні землі, намагаючись знайти притулок на територіях країни, що є спокійнішими та економічно стабільними. Примусове переселення викликає серйозну тривогу, стрес та постійний страх за майбутнє у людей. В Україні взаємодія громадських організацій та влади щодо соціально-психологічного супроводу ВПО активно розвивається. Громадські організації розробляють та реалізують ефективні програми соціально-психологічної допомоги ВПО, які відповідають їхнім потребам. Влада також відіграє важливу роль у цьому процесі, забезпечуючи фінансування програм, сприяючи співпраці громадських організацій та органів влади і створюючи законодавче та нормативне середовище, яке сприяє соціально-психологічному супроводу ВПО. Війна в Україні призвела до масового внутрішнього переміщення населення. Станом на 11 листопада 2023 р. в Україні офіційно зареєстровано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це становить близько 13% від загальної чисельності населення країни [1]. ВПО потребують різної допомоги, зокрема житла, харчування, медичної допомоги, освіти та соціальних послуг. Соціально-психологічний супровід є важливим складником допомоги ВПО. Він допомагає їм адаптуватися до нового життя, подолати стрес та тривогу, а також відновити соціальні зв'язки. Забезпечення ефективної взаємодії громадських організацій та влади щодо соціально-психологічного супроводу ВПО є важливим завданням для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Велика кількість науковців досліджувала питання, пов'язані з організацією соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб, зокрема М. Мушкевич, А. Журавель, Н. Волянук, А. Голотенко, А. Трофименко, О. Нікітіна, М. Ляшенко, Л. Гуляєва та ін.

Мета статті – проаналізувати процес соціально-психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб у Запорізькій громаді засобами місцевого самоврядування та громадськими організаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Запорізька область стала одним з основних регіонів, де проживають ВПО. За даними обласної військової адміністрації, станом на 1 серпня 2023 р. в Запорізькій області проживає понад 1 млн ВПО. Тому питання соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщених осіб є актуальними для нашого регіону, допомога їм об'єднала зусилля місцевого самоврядування та громадських організацій, яких сьогодні у Запорізькій області працює понад 100.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»,

внутрішньо переміщеною особою вважається та особа, яка юридично є громадянином України, постійно проживає на території України та яку змусили або була змушена особисто покинути місце постійного проживання в результаті чи задля уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, розповсюджених проявів насильства на територіях, де ведуться бойові дії, порушень прав та свобод громадянина, а також із метою уникнення надзвичайних природних і техногенних ситуацій, що можуть виникнути [2].

Особливої гостроти сьогодні набуває питання соціально-психологічного супроводу цієї категорії населення. Під соціально-психологічним супроводом ми розуміємо вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей, молоді та дорослих із метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу.

Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб (ВПО) здійснюється на трьох рівнях: макrorівні, мезорівні та мікрорівні. Такий підхід дає змогу забезпечити системний та всебічний підхід до підтримки ВПО та сприяє їх успішній інтеграції у суспільство. На макrorівні розроблена та впроваджується державна стратегія соціально-психологічного супроводу ВПО. На мезорівні надається підтримка громадам, які приймають ВПО. Особливо ефективним є створення мережі волонтерських центрів, клубів та інших громадських організацій, які здійснюють допомогу ВПО у пошуку житла, працевлаштуванні, отриманні освіти та забезпеченні дозвілля. Місцеві громади можуть активно сприяти інтеграції ВПО в місцеве суспільство, проводячи інформаційні кампанії щодо прав та можливостей ВПО, організовуючи зустрічі та обговорення між місцевими жителями та ВПО, а також створюючи центри для взаємодії та обміну досвідом між місцевими жителями та ВПО. Організація соціально-психологічного супроводу на локальному рівні включає співпрацю з місцевими органами влади, громадськими організаціями, закладами охорони здоров'я, освіти для ефективного забезпечення дотримання прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб у громаді.

На мікрорівні здійснюється індивідуальна підтримка особистості, спрямована на зняття напруги, стресу, зумовлених військовою ситуацією, зміною місця проживання, втратою нормальних умов для існування. Ця підтримка забезпечується кваліфікованими фахівцями з досвідом роботи з людьми, які постраждали від війни. Психологічна допомога та психотерапія, сімейна терапія сприяють відновленню психічного стану дітей та жінок,

формуванню прийняття ситуації. Також надається підтримка в пошуку роботи та житла, що впливає на відновлення звичного порядку життя, а інтеграція в місцеву громаду сприяє почуттю належності до нового середовища.

Як складний, різновекторний процес соціально-психологічний супровід включає чотири основні компоненти: діагностико-цільовий, операційно-інструментальний, спільотно-комунікативний, оцінково-корекційний. Кожен із цих складників відіграє важливу роль у процесі надання підтримки та допомоги.

Діагностико-цільовий компонент включає у себе процес діагностики і визначення цілей і завдань соціально-психологічного супроводу. Іншими словами, це етап, на якому фахівці визначають потреби та проблеми реципієнта, а також установлюють конкретні цілі та завдання, які мають бути досягнуті під час супроводу. Діагностичний компонент допомагає зрозуміти, які аспекти психологічного та соціального стану реципієнта потребують уваги і які результати мають бути досягнуті.

Операційно-інструментальний компонент включає у себе розроблення й упровадження конкретних методів, прийомів та інструментів для досягнення визначених цілей. Фахівці використовують психологічні та соціальні методи, які спрямовані на підтримку реципієнта, адаптацію до нових умов та розв'язання психологічних проблем. Операційно-інструментальний компонент визначає, як саме буде надаватися допомога та які дії повинні бути виконані фахівцем.

Спільотно-комунікативний компонент орієнтований на взаємодію між реципієнтом та агентом соціально-психологічного супроводу. Він включає у себе комунікаційні навички та прийоми, спрямовані на встановлення довіри, підтримку, сприяння висловленню емоцій та почуттів, а також розвиток ефективної спільної роботи. Цей компонент допомагає створити сприятливий психологічний клімат для реципієнта та сприяє його взаємодії з фахівцем. Оцінково-корекційний компонент передбачає постійне відстеження та оцінку результатів соціально-психологічного супроводу. Фахівці визначають, чи досягнуті визначені цілі, і проводять корекцію методів і підходів, якщо це необхідно. Він також передбачає взаємний обмін інформацією між агентом та реципієнтом щодо поліпшення ситуації та власних психологічних станів [3]. Ці компоненти разом утворюють систему психологічної та соціальної підтримки, спрямовану на полегшення адаптації, подолання труднощів та покращення якості життя реципієнта.

Вимушене переміщення супроводжується втратою або зменшенням доступу до накопичених

ресурсів: житла, іншого нерухомого та рухомого майна, комунальної інфраструктури, ринку праці, дружніх, сімейних та інших соціальних зв'язків тощо. Тому для надання ефективної психологічної та соціальної допомоги, насамперед, важливим є розуміння стану та проблем внутрішньо переміщеної особи.

Однією з основних проблем, з якими стискаються внутрішньо переміщені особи, є прийняття нового місця проживання. Для цього людині важливо зрозуміти обставини та необхідність тимчасової зміни місця проживання. Першим кроком для ініціювання прийняття є процедура реєстрації за новим місцем проживання. Процедура реєстрації також є підставою для отримання різної допомоги в майбутньому та більш комфортних умов адаптації. Важливо зазначити, що проблеми прийняття нового місця проживання можуть бути викликані різницею у житлових умовах із попереднім місцем. І тут велику роль відіграють громадські некомерційні організації, які існували до війни та створюються самими переміщеними особами для задоволення своїх як матеріальних, так і духовних потреб. Від початку військових дій Благодійний фонд «Карітас Україна» надав понад 10 тис психологічних консультацій, 5 тис соціальних консультацій та 2 тис юридичних консультацій внутрішньо переміщеним особам [7]. Благодійний фонд «Свої діти» надав переміщеним дітям понад 10 тис дозвіллевих занять, 5 тис місць у дитячих гуртках за інтересами та 2 тис місць у спортивних секціях. Благодійний фонд «Кожне життя важливе» провів понад 10 тис юридичних консультацій у вирішенні проблемних питань внутрішньо переміщених осіб.

Від початку війни в Україні громадські організації у Запорізькій області надали ВПО гуманітарну допомогу на суму понад 100 млн грн. Ця допомога включала продукти харчування, одяг, медикаменти, засоби гігієни, а також житло. Благодійний фонд «Свої» надав ВПО понад 10 тис продуктових наборів, 2 тис комплектів одягу, 2 тис наборів гігієни та 1 тис місць у тимчасових притулках [6].

Благодійний фонд «Сподівання», заснований у 1999 р., здійснює благодійну діяльність таких різних сферах, як охорона здоров'я, екологія, опіка та піклування, соціальний захист, популяризація ідей волонтерства та сприяння захисту населення у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного стану. Після початку російської агресії фонд спрямовує свою активність на допомогу вимушеним переселенцям і біженцям, а також членам їхніх сімей; об'єднання фізичних та юридичних осіб Запорізького регіону й України, міжнародної спільноти для реалізації благодійних програм у цих напрямках [7].

За цей період фонд «Сподівання» допоміг тисячам ВПО в Запорізькій області, реалізуючи проекти «Крокуємо разом» та «Крокуємо разом: підтримка ініціатив спільнот Запоріжжя», кожен з яких спрямований на розвиток та поліпшення якості життя внутрішньо переміщених осіб у Запорізькому регіоні. Проект «Крокуємо разом» фонду «Сподівання» відіграє ключову роль у забезпеченні внутрішньо переміщених осіб не лише конкретною допомогою, а й установленням підґрунтя для їх повноцінної і успішної реінтеграції у суспільство. Команда проекту постійно спілкується з головами громад та адміністрацією шелтерів, щоб своєчасно реагувати на зміни потреб ВПО. Завдяки відкритому та постійному спілкуванню з головами громад та адміністрацією шелтерів команда проекту забезпечує точний аналіз та реагує на зміни в потребах ВПО. Це гарантує, що допомога надається своєчасно та ефективно. Проект охоплює різні сфери потреб ВПО, включаючи фізичне та психічне здоров'я, соціальну інтеграцію та професійний розвиток. Важливо відзначити, що проект користується підтримкою міжнародних благодійних організацій, що дає змогу розширювати масштаб та мережу допомоги. Це створює унікальні можливості для обміну досвідом та використання міжнародних стандартів у сфері допомоги ВПО, що дає підстави говорити про модель ефективної, партнерської та інтегрованої системи підтримки, яка може слугувати прикладом для інших регіонів та благодійних організацій. За час реалізації проекту «Крокуємо разом» понад 2 тис осіб отримали допомогу, що підкреслює його значущість та необхідність. Команда проекту продовжує активно розширювати свою діяльність, охоплюючи все більше громад Запорізької області, щоб забезпечити якнайширше коло ВПО якісною та цільовою підтримкою.

Усі вище зазначені громадські організації активно співпрацюють з органами місцевого самоврядування та державними організаціями для створення умов для інтеграції ВПО в суспільство. Організації не обмежуються лише наданням матеріальної допомоги. Вони створюють ефективні механізми для психосоціальної підтримки, формують сприятливий соціальний клімат та реалізують різноманітні соціальні проекти. Влада має ресурси та можливості для забезпечення системного підходу до надання допомоги. Така співпраця є важливою умовою для ефективного соціального супроводу ВПО та дає змогу об'єднати досвід і ресурси різних сторін, щоб забезпечити бенефіціарам усебічну та комплексну допомогу, відповідаючи їхнім індивідуальним потребам.

Одним із напрямів інтеграції ВПО в Запорізьку громаду є можливість працевлаштування, забезпечення необхідним потреб самостійно, не

розраховуючи на гуманітарну допомогу. Діяльність органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо допомоги ВПО в організації працевлаштування відіграє важливу роль. Запорізький обласний центр зайнятості допомагає внутрішньо переміщеним особам працевлаштуватися та інтегруватися в нові умови [4]. Із початку 2023 р. послугами служби скористалися понад 2,5 тис ВПО, з яких 515 були працевлаштовані. Ще 63 особи взяли участь у суспільно корисних та громадських роботах. Нині на обліку служби перебуває 454 ВПО з небезпечних територій. 354 переселенцям було надано ваучери на навчання для здобуття нового фаху чи підвищення кваліфікації. Найбільш популярними спеціальностями сьогодні є психологія, соціальна робота та медсестринство. У рамках урядового проекту «Робота» за програмою «Власна справа» дев'ять ВПО розпочали власний бізнес у Запоріжжі. Вони відкрили кафе сімейного типу, магазин квітів, установили альтернативні системи опалення, шиномонтаж тощо. Окрім того, діє державна допомога роботодавцям, які надають робочі місця ВПО. Програма передбачає компенсацію за перші два місяці роботи в розмірі 6 700 грн щомісячно. 174 роботодавця скористалися цією допомогою за працевлаштування 539 ВПО. На «Єдиному порталі вакансій», який нині налічує 4 тис пропозицій роботи по Запорізькому регіону, шукачі роботи можуть самостійно здійснювати пошук вакансій [5]. Громадські організації у Запорізькій області також допомагають ВПО працевлаштуватися. Нині вони співпрацюють із понад 500 роботодавцями, які пропонують вакансії для ВПО. За даними Запорізької обласної служби зайнятості, з початку війни в Україні понад 5 тис ВПО працевлаштувалися за сприяння громадських організацій.

І місцева влада, і громадські організації, працюючи з ВПО і надаючи їм психологічну допомогу, соціальне консультування та юридичну допомогу, застосовують різні технології. Особливо необхідно сказати про інформаційні технології, які в умовах війни стають більш розповсюдженими. Вони можуть бути використані для надання різноманітних послуг, таких як:

- психологічне консультування. ІТ-платформи можуть використовуватися для надання онлайн-консультування ВПО, які проживають у віддалених районах або не мають можливості відвідати традиційні терапевтичні установи;

- інформування та освіта. ІТ-ресурси можуть використовуватися для інформування ВПО про їхні права та ресурси, а також для надання їм інформації про психічне здоров'я та способи його підтримки;

– соціальна підтримка. IT-платформи можуть використовуватися для створення онлайн-спільнот ВПО, де вони можуть спілкуватися один з одним та отримувати підтримку від інших людей, які пережили подібні життєві обставини.

Інформаційні технології також можуть бути використані для моніторингу та збору даних про потреби та стан ВПО. Аналіз великих обсягів інформації дає змогу ефективніше впроваджувати програми допомоги та ресурси, адаптовані до конкретних потреб цієї категорії населення. Використання сучасних аналітичних інструментів дає змогу недержавним організаціям точно визначати пріоритети та спрямовувати зусилля на найбільш критичні аспекти підтримки ВПО. Не можна також оминати важливість навчання та розвитку навичок серед ВПО за допомогою IT. Онлайн-курси та електронні ресурси стають ефективним інструментом для підвищення

кваліфікації та адаптації до нових умов життя. Це не тільки забезпечує можливість самореалізації, а й сприяє інтеграції ВПО в сучасне суспільство.

Висновки. В умовах військового стану особливої ролі набуває підтримка внутрішньо переміщених осіб, яка реалізується державними установами та недержавними організаціями в технології соціально-психологічного супроводу. Забезпечення ефективного соціально-психологічного супроводу ВПО на трьох рівнях (макро, мезо, мікро) дає змогу знизити емоційну напругу, сприяти успішній інтеграції ВПО в українське суспільство та підвищити рівень їхньої стійкості на рівні держави. Об'єднання зусиль місцевого самоврядування та громадських організацій сприяє успішній адаптації ВПО, створює умови для поліпшення життя та задоволення потреб внутрішньо переміщених дітей та дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішньо переміщені особи. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 19.12.2017 № 2249-VIII: станом на 27.10.2022. URL: <http://surl.li/bkhnf>
3. Дяченко А.В. Механізми інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
4. «Робота для ВПО: ти потрібен». Працювати, підтримувати, перемагати. *Запорізький обласний центр зайнятості*. URL: <https://zap.dcz.gov.ua/novyna/roboata-dlya-vpo-ty-potriben-pracyuvaty-pidtrymuvaty-peremagaty>
5. Інформація для ВПО. *Запорізька обласна державна адміністрація*. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/67041/roboata-dlya-vpo-ti-potriben.-pratsjuvati,-pidtrimuvati,-peremagati.html>
6. Проекти фонду. БФ «СВОІ». URL: <https://svoyi.org.ua/proekty/>
7. Психосоціальний супровід (ПСС) для дітей та батьків/опікунів у буферній зоні на сході України. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/p4c/>

REFERENCES

1. Internally displaced persons. Ministry of Social Policy of Ukraine. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
2. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine dated 19.12.2017 No. 2249-VIII: as of 27.10.2022. URL: <http://surl.li/bkhnf>
3. Dyachenko A.V. Mechanisms of integration of internally displaced persons in Ukraine: autoref. thesis ... candidate sciences from state example Kyiv, 2020. 20 p.
4. «Work for IDPs: you are needed». Work, support, win Zaporizhzhia regional employment center. URL: <https://zap.dcz.gov.ua/novyna/roboata-dlya-vpo-ty-potriben-pracyuvaty-pidtrymuvaty-peremagaty>
5. Information for IDPs. Zaporizhzhia regional state administration. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/67041/roboata-dlya-vpo-ti-potriben.-pratsjuvati,-pidtrimuvati,-peremagati.html>
6. Fund projects. CF «SVOYI». URL: <https://svoyi.org.ua/proekty/>
7. Psycho-social support (PSS) for children and parents/guardians in the buffer zone in eastern Ukraine. Caritas of Ukraine. URL: <https://caritas.ua/p4c/>